

Els escuts d'or de Barcelona de Felip II, identificats

X. SANAHUJA ANGUERA

Una de les sèries numismàtiques menys conegudes del nostre país és la de la moneda d'or de l'època dels Àustries. D'un temps ençà, jo mateix he anat publicant alguns articles i he presentat documentació inèdita sobre el tema. Alguns d'aquests documents ens parlen de monedes completament desconegudes avui en dia. Per exemple, són desconeguts els principats múltiples de quatre i de vint que foren batuts durant la segona meitat del segle XVI. Aquests múltiples, semblants als múltiples castellans de l'excel·lent d'or, devien ser peces espectaculars, tal com podem observar en els escassos exemplars de múltiple de deu principats que han sobreviscut el pas del temps.¹ A l'inrevés, d'altres monedes d'or del segle XVI, com la insòlita peça de quatre principats de Joana i Carles, les coneixem perquè se n'ha conservat algun exemplar, però gairebé no apareixen en cap document de l'època.

A part de la raresa d'aquestes monedes i de la parquedat de mots dels documents, un altre factor ha contribuït a què l'or català dels Àustries hagi passat desapercebut pels numismàtics: la incredulitat davant el fet que a la Catalunya sobirana s'encunyessin monedes de tipologia castellana. Abans de presentar les noves monedes cal que parlem d'aquesta circumstància.

Des de mitjan segle XVI Castella es va convertir en un referent monetari per a tot Europa. L'entrada continuada de metalls preciosos procedents d'Amèrica va multiplicar les encunyacions de moneda a les seques castellanes, que ràpidament es van estendre per tot el vell continent. L'excel·lent d'or castellà fou imitat a Ara-

1. X. SANAHUJA, «Ducats i principats catalans a l'època dels Àustries (1481-1602)», *Acta Numismàtica*, núm. 29, 1999, p. 105-133.

gó, València, Navarra, al Bearn, als Països Baixos (Campen, Overijssel, Zvolle), i també a Barcelona, on sembla segur que es van batre principats dobles (equivalents als dobles excel·lents), amb tipologia castellana, des de poc després del 1550. Després d'un interval de temps moderat, entre 1578 i 1609, en el qual la conjuntura monetària internacional impossibilitava el batiment de ducats, els barcelonins optaren per tornar a fabricar dobles ducats que rebatejaren amb el nom de trentins.

Aquests trentins del segle XVII, a l'igual que els dobles principats de la segona meitat del segle XVI, duen l'escut reial de les Espanyes, no fan cap referència al regne d'Aragó ni encara menys al comtat de Barcelona, i arrossegueu les efigies dels reis catòlics. I malgrat això, ningú no en discuteix l'adscripció catalana. En canvi, els escuts castellans batuts a Barcelona han estat negats o bé considerats sempre com a moneda estrangera, fabricada accidentalment a Catalunya, destinada a circular fora del país, o bé fruit d'alguna imposició humiliant dels monarques castellans.

Però és ben bé al contrari. La fabricació d'escuts castellans a Barcelona dóna fe del sentit pràctic i de l'oportunitat dels catalans. A diferència d'Aragó, Mallorca o València, Catalunya no s'interessà mai per adoptar l'escut com a unitat monetària. És per això que hi ha escuts aragonesos, mallorquins i valencians, amb tipologia pròpia, però no pas escuts catalans. A Catalunya, ha estat el seu govern, o els seus negociants, els que han demanat, quan ha estat necessari, poder fabricar escuts semblants als fabricats a Castella i aprofitar-se així del prestigi de la seva moneda.

També cal dir que, malgrat el que hom pugui pensar, els referents de les fabricacions d'escuts durant els darrers Àustries no semblen ser pas els escuts castellans de Castella, escassament encunyats durant la segona meitat del segle XVII. És més plausible que els escuts barcelonins estiguessin inspirats en els escuts castellans d'Amèrica, fabricats abundantment entre 1640 i 1660 a la seca de Nuevo Reino (Santa Fe de Bogotà).

1. LA FABRICACIÓ D'ESCUTS DEL 1602 AL 1603

Coneixem emissions d'escuts a Barcelona entre 1599 i 1603, al 1641, i intermitentment entre 1653 i 1706. Fins ara, l'episodi que més íntegrament ens ha arribat és el del difícil batiment de 1599-1603. Aquesta anècdota, prou significativa, ja la vaig avançar en un article no gaire conegut a casa nostra.² Per això no em sap greu repetir-me:

2. X. SANAHUJA, «Els pacífics catalans. Una moneda amb molta història», *Homenagem a Mário Gomes Marques*, Sintra, 2000, p. 329-340. La notícia d'un batiment d'escuts el 1603 ja havia estat assenyalada breument per les «Rúbriques de Bruniquer»: *Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1912, cap. LXI, núm. 105 a 107.

Vers l'any 1600 la situació econòmica a Catalunya en general i monetària en particular no era gaire esperançadora. Aquell any es multiplicà l'abundància de moneda de plata retallada i falsa en circulació (doc. 4), i el país entrà en la fase final del procés de degradació de la moneda de plata que culminaria amb la creació del banc de la ciutat, l'any 1610, i amb una retirada important de la moneda de plata, l'any 1611. La nova moneda de billó barcelonina, fabricada des del 1600, tampoc no semblava prou apreciada com per acabar amb la competència que encara li oposaven certes fabricacions locals de moneda, ni prou segura com per evitar les periòdiques falsificacions. Pel que fa a l'or, els ducats catalans havien deixat momentàniament de circular. La competència internacional de l'escut, de llei inferior a la del ducat, feia inviable la fabricació de més ducats catalans que, al mateix temps, es mostrava innecessària a causa de l'abundant flux de moneda d'or castellana. Els darrers ducats catalans s'havien fabricat l'any 1578.³ Des d'aleshores i fins a l'any 1609, el numerari d'or en circulació s'alimentà exclusivament d'escuts castellans. Més tard, el 1609, el ducat retornaria com a moneda oficial del país, però sempre compartint la circulació amb els omnipresents escuts castellans.

Per fer front a la situació monetària, els experts creien que la circulació de més moneda d'or, sobretot de nova moneda, avaluada molt per sobre del que valia, podria incrementar els recursos econòmics de l'administració. L'any 1599 es fabricà a Barcelona la primera partida d'escuts en forma de peces de quatre i de dos escuts, segons es desprèn de la documentació conservada. Els consellers de Barcelona obtingueren autorització del virrei el mes de setembre (doc. 1) i poc més tard encarregaren a l'argenter Antoni Àngel Gil la fabricació d'encunyats per a batre monedes de dos i de quatre escuts (doc. 2). A finals d'octubre el mestre de la seca, Miquel Calaf, va començar a rebre or per engegar l'emissió (doc. 3). L'or utilitzat procedia de monedes obsoletes, com ara dobles ducats i pacífics.

Dos anys més tard, el 1602, els nous consellers barcelonins estaven decidits a fer circular més moneda d'or, i per això van començar a rumiar la manera d'aconseguir-ho amb el cost més baix possible. La primera pensada del Consell fou la de fer circular els pacífics d'or del temps de la guerra contra Joan II que, 150 anys després d'haver estat retirats de la circulació, restaven recòndits a la taula de canvi de la ciutat. En lloc de pensar a fondre aquests pacífics i fabricar ducats catalans o escuts castellans amb l'or resultant, com ja havien fet els seus predecessors l'any 1599, els consellers es van decantar per oficialitzar-los i fer-los circular lliurement. D'aquesta manera, hom s'estalviaria, no només les despeses d'encunyació, sinó també, i sobretot, les despeses d'augmentar el quiratatge de l'or dels pacífics (de 20 quirats) a la llei de ducats (23,75 quirats) o escuts (22 quirats).

3. I no pas l'any 1535 com tan alegrement conclougué Mateu i Llopis, el qual situà l'adopció de l'escut a Catalunya abans fins i tot del seu arrelament a Castella. Vegeu: X. SANAHAJA, «Ducats i principats catalans a l'època dels Àustries (1481-1602)», *Acta...*, núm. 29, 1999, p. 105-133.

Tot estava a punt, fins i tot tenien prevista una cotització oficial per als nous pacífics en circulació: la de 24 sous.⁴ Com és natural, els consellers comunicaren les seves intencions al virrei, que era l'arquebisbe de Tarragona Joan Tarrés i Borrull, i aquest va traslladar la qüestió al Reial Consell d'Aragó perquè n'examinés la legalitat. El virrei sabia prou bé que l'avaluació oficial del preu de la moneda d'or corresponia al rei i que, per aquesta dificultat legal, el Consell d'Aragó no donaria un vistiplau immediat al Consell de Cent. Però el que no sabia el virrei era quina mena de moneda eren els pacífics, perduts en la memòria des de feia més d'un segle. Quan els doctors del Reial Consell i el mateix virrei examinaren les monedes es van quedar esparverats: es tractava de monedes fetes per un rei intrús: Reiner d'Anjou.

El mateix virrei explicava al rei Felip II la infàmia que pretenien fer els barcelonins i la contestació que els donà (doc. 7):

[...] embié a dezir a los concellers que esta moneda era falça, hecha por un tirano que no tenía authoridad para hazerla y que era grande infamia d(esta ciudad y Principado que esta moneda corriesse por España, siendo memoria de lo que entonces pasó [...].

Els consellers, com és natural, al·legaren ignorància:

Y dixeron que no havían caydo, por falta de historia en el caso [...].

Els consellers de Barcelona, avergonyits del passat del país i per tal de no remoure la «memoria de lo que entonces pasó», van optar per refondre els pacífics i convertir-los en escuts castellans.

Així, doncs, el 26 de novembre de 1602, el Consell barceloní acordava fabricar escuts castellans senzills i mitjos i demanar autorització al virrei per a fer-los córrer al for de 26 sous cada escut (doc. 5). L'endemà, els consellers van haver de modificar la resolució anterior i acordaren que, per tal d'abaratir les despeses de fosa i fabricació, es fonguessin els pacífics conjuntament amb una quantitat de ducats, aleshores temporalment fora de la circulació. D'aquesta manera, resultaria més fàcil obtenir or de 22 quirats, necessari per a batre escuts (doc. 6).

El batiment es dugué a terme per tot l'any 1603. Les monedes aconseguiren finalment una cotització oficial de 25 sous, però el mercat s'obstinà a fer-les córrer per només 24 sous cada escut, que era el preu que valien la resta d'escuts castellans fabricats a Castella. En total es fabricaren 1.194,5 marcs, equivalents a uns 85.000 escuts (doc. 8).

4. 10 de novembre de 1602. ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 346.

2. IDENTIFICACIÓ DELS ESCUTS D'OR DE FELIP II

Encara no es coneixia cap dels escuts batuts en què s'aprofités l'or dels vells pacífics separatistes. Ara presento dos exemplars d'aquesta emissió, incomplets, que posats de costat ens permetran refer les llegendes i acurar-ne la descripció. Com vaig argumentar documentalment en un article recent, la marca reglamentada oficialment per a ser emprada a les monedes com a distintiu de seca eren les lletres B-A.⁵

1. Felip II. Escut castellà senzill. Barcelona. Data no visible (1602-1603)

a/ PH[...]

Escut reial coronat, als costats B-A.

r/ [...]ARVM[...]

Creu d'escut dins doble orla lobulada i orla de punts.

Ø: 12 mm

Calicó & Trigo, *Numismática Española*, 9 Ed., 1998, núm. 170a (de *Felip IV*).

2. Felip II. Escut castellà senzill. Barcelona. Data parcialment visible (160x)

a/ [...] SECVNDVS

Escut reial coronat, als costats B-A.

r/ [...] M·REX·1·6·0 [.]

Creu d'escut dins doble orla lobulada i orla de punts.

Ø: 12 mm

Subhasta Aureo 16/12/2002, núm. 735 (de *Carles II*).

El primer que us cridarà l'atenció és que el nom de rei apareix amb el numeral SECVNDVS, és a dir segons el compte català o, si ho preferiu, amb la numeració que li corresponia com a rei d'Aragó. El rei Felip no hi apareix com a rei de Cas-

5. X. SANAHUJA, «Els escuts amb marca B-A són de Barcelona», *L'Ardit*, núm. 14, 2000, p. 33-36.

tella, d'on ja era el tercer dels que havien dut el mateix nom. És ben lògic. Aquestes monedes no estaven destinades a circular per Castella, ni es volia exportar-les immediatament cap a Itàlia o França. Eren pensades per circular per Catalunya.

Reconstrucció de les llegendes:

a/ PHILIPPVS SECVNDVS

r/ HISPANIARVM·REX·1·6·0·3 (o 1602)

La identificació de la llegenda de l'anvers ara també ens permet catalogar correctament la mitja unça fins ara atribuïda a Felip I, que també du la llegenda SECVNDVS. Per força ha de correspondre a l'emissió documentada el 1599, també de Felip II (docs. 1-3).

a/ PHILIPPVS SECVNDVS

Escut reial coronat, a l'esquerra BA enllaçades.

r/ HISPANIARVM·REX·1·5·9·9

Creu d'escut dins doble orla lobulada i orla de punts.

Ø: mm

Calicó 1 i 2, però de Felip I i amb dates errònies.

3. DOCUMENTS

1

1599, 16 de setembre. Barcelona

Autorització concedida als consellers de Barcelona pel duc de Feria, lloctinent reial, per a fondre els pacífics i altres monedes antigues d'or que es guarden a la taula de dipòsits de la ciutat, i encunyar amb elles escuts d'or, dobles i senzills, de la forma i del quiratge dels que circulen per Castella.

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), reg. 4882, f. 81; Consell de Cent, pergami núm. 485.

J. SALAT, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Catalunya*, Barcelona, 1808, vol. II, doc. LXXIII.

2

1599, 6 d'octubre. Barcelona

Els consellers de Barcelona encarreguen a l'argenter Antoni Àngel Gil la fabricació d'encunyys per a batre monedes de dos i de quatre escuts.

Los magnífichs consellers, ajustats, etc., deliberaren que per quant tenen necessitat de posar en execució lo privilegi real a la present ciutat concedit de fer y fabricar moneda de or dels florins, pacífichs y de altres monedes antigues té la present ciutat que sia per ço dit a Antoni Àngel Gil, argenter, mestre dels trosells y encunyts de la casa de la seca de la dita ciutat, notificant-li que dins vuyt dies comptadors del die present en avant, per la obligatió que té en fer son ofici, done los encunyts bons y suficients y tals quals convenen y són menester per la fàbrica de dita moneda de or, ço és dobles y de quatre, altrament en retitèntia sua dits magnífichs consellers faran fer aquells a altres a costas y despeses suas del dit Gili.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 1598-99, f. 207-207v. Inèdit.

3

1599, 29 d'octubre. Barcelona

Els consellers de Barcelona ordenen al mestre de la seca, Miquel Calaf, que comenci la fabricació d'escuts d'or.

Los magnífichs senyors consellers, tots sinch ajustats, etc., inseguint lo poder a ells donat per lo savi Consell de Cent celebrat a 20 del mes de juliol proppassat, en virtut del privilegi real per lo excel·lentíssim loctinent general a la present ciutat atorgat y concedit, y per posar en execució tant la dita deliberatió de Consell com lo dit privilegi de fer y fabricar de la moneda de or de la Taula de la present ciutat escuts conforme lo pes y ley de Castella, deliberaren per ço que sien lliurats en la Taula de la ciutat a Miquel Calaf, argenter, mestre de la seca de la present ciutat, trenta marchs de ducats y doblons y trenta marchs (de) pacífichs de or per a que de aquell de fabriquen escuts de or conforme lo acte de capitulació y obligatió entre dits magnífichs consellers de una part y dit Calaf de part altra lo die present, en poder del notari y scrivà devall scrit, firmat, ab que de la dita quantitat ne sia fet dit Calaf deutor en lo llibre corribile de la Taula de la dita ciutat de la cantitat que muntarà lo dit or o preu o valor que estan carregats los taulers, conforme la lliurança se'ls féu. Y que Lluís Jorba, notari y scrivà regint lo manual de dita Taula asiente la dita partida en lo dit manual, y los taulés y caxés lliuren la dita quantitat per dates conforme és acostumat en dita Taula y en presència de Rafael Vilar, argenter de la ciutat, lo qual hage de pesar dit or. Y axí matex deliberaren que quant lo dit Calaf tornarà moneda feta d'es-

cuts, li hagen de lliurar altra tanta moneda de or com tornarà d'escuts, sens posar-ne partida per manual ni llibre, sinó tant solament lo caxer y regonexedor de las monedas de la present ciutat ne hagen de aportar compte de dita fàbrica per jornades, del que lliurarà y lo dit Calaf tornarà per poder asentar dita fàbrica a son dever, y saber lo que'ls avançarà carregant dits taulers los avanços del que valran més los escuts que's fabricaran a respecte a la vardadera valor de doblons y pacífichs que se li donaran y faran càrrech lo compte de la Universitat provehint que la present deliberatió se'n done còpia als dits taulers y al scrivà de dita Taula.

AHCB, Consell de Cent, Registre de deliberacions, 1598-99, f. 226v-227v. Inèdit.

4

1602, 26 de setembre

Joan Terrés i Borrull, arquebisbe de Tarragona i virrei de Catalunya, explica al rei Felip II els problemes causats per la circulació de moneda de plata retallada i li demana que ordeni a la Generalitat i al Consell de Cent barceloní que només prenguin i donin moneda bona, en cobrar les imposicions.

Señor,

De pocos años a esta parte a crecido tanto el daño que hazen los que fabrican moneda falsa y la cercenan que si no se procura algun effícaz remedio temo que se a de perder en esta Provincia el comercio y contratación, y nos hemos de ver en este Principado como el trabajo que el condado de Rossellón, por que ya no se halla un real ni otra moneda de plata que no esté cercenada, y en tanto grado que en mil reales apenas se hallan seyscientos de plata. Yo he tratado del remedio con este Real Consejo de V.M. y con los concellers y otras personas expertas y se nos han ofrescido muchos medios y vamos assentándolo lo mejor que podemos. Para esto sería de gran importancia que V.M. mandasse escribir a los diputados y concellers encargándoles que den orden como todas las monedas del General y de los arrendamientos de la ciudad se pongan en dinero effectivo en la tabla de la ciudad y en buena moneda no cercenada. Voy buscando con la diligencia que puedo esta mala gente que la falcifican y cercenan y confío que se yrán castigando los que hallaremos culpados, aunque diziendo a V.M., como estoy obligado, lo que siento: querría en esto un poco más rigor en el Consejo Criminal y no que quiziessen todas las cosas tan limitadas, en tiempo que ay tantos que se ocupan en esta mala obra. Guarde Nuestro señor muchos años la Cathólica persona de V.M. Barcelona en 26 de setiembre 1602.

El arçobispo de Tarragona

ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 346. Inèdit.

5

1602, 26 de novembre

El Consell de Cent de Barcelona delibera fondre els pacífics que es guarden a la Taula de Dipòsits de la ciutat, i encunyar amb ells escuts d'or de la creueta. Acorden també demanar privilegi per a fer circular els escuts al for de 26 sous.

Y lo Concell ha feta deliberació y conclusió que los pacífichs sian fusos tots y l'or d'ells se pose al punt y quilat dels escuts de la creueta que últimament se feren, pus no's tochen los doblons en nenguna manera, y de dit or se fabrichen escuts y mig escuts de la creueta per que la ciutat puga satisfer a sos crèdits y lo entretant los magnífics consellers procuren obtenir privilegi de sa Excel·lència per a que dits escuts se pogan posar y valegan a rahó de 26 sous, applicant-hi dits magnífics consellers per a ditas cosas les persones que en fer las ditas ordinacions de la Taula foren cridades comettent aquest concell a dits magnífics consellers sobre las ditas cosas y totas y sengles plenàriament sas veus y forças ab plenitut de poder.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, 1602, f. 247.

ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 346.

Citat per: J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña: Siglos XVI al XVIII*, Barcelona, 1947, t. II, p. 23.

6

1602, 27 de novembre

El Consell de Cent de Barcelona, després d'haver escoltat els informes dels experts, acorda rectificar la deliberació prèvia sobre la fosa dels pacífics de la Taula. Es resol fondre per cada 40 marcs de pacífics, 20 marcs de ducats, per tal d'augmentar el quiratatge dels pacífics, i afegir 30 grans de coure per cada marc d'or; i així poder obtenir més econòmicament el quiratatge dels escuts senzills i mitjos fabricadors.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, 1602, f. 252.

7

1602, 30 de novembre

Joan Terrés i Borrull, arquebisbe de Tarragona i virrei de Catalunya, explica al rei les deliberacions del Consell de Cent de Barcelona sobre la recirculació dels pacífics, pri-

mer, i l'acord de refondre'ls i fabricar escuts d'or, després, i les seves intervencions en aquestes deliberacions.

Señor,

La ciudad de Barcelona ha llegado a terminos, plega Diós que no sea por mal goviero, que para pagar sus créditos a sido forçado valerse de alguna moneda de oro antigua, que ellos llaman *pacífichs*, que tenía recogida en la Tabla de las monedas, la qual taçaron cada una pieça a doze reales. Y como esto de poner precio a las monedas sea regalía de V.M., traté en el Consejo Real lo que se havía de hazer de justicia, para que no passasse adelante, y mirándola para ver el peso y lo que realmente valía hallamos que no llegava a doze reales cada pacífich, y que era moneda hecha en tiempo de las revoluciones del rey don Juan de gloriosa memoria, y que la hizieron quando admittieron por rey y señor a Renato, conde de Anjou, porqué alrededor del pacífich están estas palabras: RENATUS PRIMUS DEI GRATIA REX ARAGONUM. Luego viendo esto, con acuerdo del Consejo, embié a dezir a los concellers que esta moneda era falça, hecha por un tirano que no tenía authoridad para hazerla y que era grande infamia d-esta ciudad y Principado que esta moneda corriesse por España, siendo memoria de lo que entonces passó y que la recogiesen como lo hizieron luego. Y dixerón que no havían caydo, por falta de historia en el caso, y en un Consejo de Ciento resolvieron como se lo havía yo dicho, que la deziziesen y que s'iziesen escudos pero que valiessen treze reales cada uno, y me pidiessen privilegio para ello. Esto último no me lo han pedido. A me parecido dar aviso a V.M. de lo que passa para que me mande escribir lo que fuere servido que yo haga quando me pidan este precio para los escudos que hizieren, porqué si se da tanto precio temo que de Castilla y otras partes traherán tantos, por valer más que allá, que cause algunos inconvenientes. Con esta embío a V.M. las dos determinaciones que sobre esto ha hecho el Consejo de Ciento. Guarde Nuestro Señor la Cathólica persona de V.M. Barcelona en 30 de noviembre 1602.

El arçobispo de Tarragona

ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 346. Inèdit.

8

1603, 2 de juny

Aquest dia queda enllestida l'encunyació d'escuts d'or a la seca de Barcelona, amb la quantitat de 1.194 marcs 5 unces (uns 85.000 escuts senzills). Amb anterioritat, el Consell barceloní no havia aconseguit que el virrei atorgués privilegi a la ciutat per fixar el preu dels escuts a 25 sous, ja que el mercat els cotitzava tan sols a 24 sous.

AHCB, Registre de deliberacions, 1603, f. 100v-101v.

Citat per: J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña: Siglos XVI al XVIII*, Barcelona, 1947, t. II, p. 23.